

כתבה שניה בסידרה על הסוכנות היהודית: אלפיים פקידים עוסקים בלא-כלום השווה מיליונים - וגם ביישוב ספסלי מפא"י בנוסח

הסוס נאמר אבל...

מאבק האיתנים בין מנגנון הסוכנות היהודית למנגנון ממשלת ישראל הסתיים בניצחון מוחלט - של שני הצדדים. המאבק לא היה אידיאולוגי, חס וחלילה, אלא מאבק שיגרתו על סמכויות, כמו בכל עיריה קטנה ובכל מועצת-פועלים. ממשלת ישראל הצליחה להשתלט על מרבית תפקידי הסוכנות היהודית, ונצחונה היה מלא. הסוכנות, לעומת זאת, הצליחה לשמור על כל המיט גרות, התקציבים והפקידים שלה - וגם ניצחונה היה מלא. רק מדינת ישראל ואזרחיה הפסידו, כרגיל.

צעירה ותוססת

המדינה מלאה שררה בין שני המנגנונים רק במשך תקופה קצרה - 39 שבועות - ויהודי האומי, שחילקו ביניהם את משרדי הממשלה. ההבדלים היו עדיין מטושטשים. כל אנשי הנהלת הסוכנות כיהנו או במועצת המדינה, וכל ישיבה שלהם יכולה היתה להיות ישיבה של שני המוסדות בעת ובעונה אחת. שר-החקלאות של תורה-הזה היה אהרון ציולינג, איש מפ"ם, ואילו ראש מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היה לוי אשכול, איש מפא"י. ציולינג חלש על מחלקת וטרינארית, על מחלקת להגנת הצומח ועל מחלקת לדיג. כל השאר התרכזו כבר אז בידי לוי אשכול. אילו אשכול נכנע או ציולינג ללא קרב, יכול היה לוי אשכול להיות עד היום מנהל משרד החקלאות תחת משה דיין. אבל ציולינג נכנע, ומחלקת ההתיישבות ולוי אשכול התעצמו. שר-העבודה והבינוי היה גם הוא איש מפ"ם, מרדכי בנטוב, ואילו מחלקת הקליטה של הסוכנות היתה בידי גיורא יוספסל, איש מפא"י. גם במיקרה זה נשאר מרבית הסמכויות מחוץ לממשלה. באותם ימים רחוקים היה גם משרד מיוחד לעליה, שבראשו עמד שר-הפנים הנוכחי, משה שפירא. בראש מחלקת העליה של הסוכנות היהודית עמד יצחק רפאל. שפירא, כרגיל, לא הפריע לרפאל, ומחלקת העליה שמרה על קיומה העצמאי.

כשעוד היתה צעירה ותוססת, לא התביישה מדינת ישראל לעסוק בעליה דרך הקונסוליות שלה, באופן הגלוי והרשמי ביותר. מרבית הקונסולים הראשונים של המדינה נקראו גם "ציוני-עליה", ואפילו מנכ"ל משרד-החוץ כיום, אריה לבבי, היה בשעתו קונסול במוסקבה, ונשא בגאון את התואר קצין-עליה. ואומנם, הקונסוליות הן הכתובת ההגיונית ביותר לכל מי שרוצה לעלות. אבל משום מה חלה הממשלה מלהשתמש במכשיר זה שעמד לרשותה, והעבירה את הטיפול לסוכנות היהודית.

משרד החינוך לא היה קיים כלל בממשלה הזמנית, ואילו בממשלה הראשונה הועמד בראש המשרד זלמן שור, איש הסוכנות היהודית, שנטש את משרדו מהר מאוד, כדי לחזור ולטפל בבעיות החינוך במסגרת הסוכנות, בהן עסק עד להיבחרו לנשיאות המדינה. בממשלה הראשונה, הודבק משרד העליה למשה שפירא, יחד עם משרדי הפנים והבריאות. בממשלה השנייה נעלם משרד העליה לגמרי, והפך להיות מחלקה קטנה במשרד הפנים. מחלקת העליה של הסוכנות ניצחה. התואר "שר העבודה והבינוי" נעלם בממשלה הראשונה, ובמקומו נשאר אגף שיכון קטן במשרד-העבודה. מחלקת הקליטה של הסוכנות ניצחה. משרד החקלאות היצמד אל שר-הקצוב, דוב יוסף, מה שלא הפריע לסוכנות. אבל כשר הועמד בראש משרד החקלאות פינחס לבון - מיהרה הסוכנות לשגר את לוי אשכול, שהחליף את לבון. מחלקת ההתיישבות של הסוכנות ניצחה.

דונם פה ודונם פה

ככל שרתנפתו יותר מנגנוני הממשלה והסוכנות, החריפה יותר המלחמה על הסמכויות. המאבקים האישיים בתוך מפא"י זירזו גם בשטח זה את קצב ההתרחשויות. כשהגיע משה דיין למשרד-החקלאות, התברר לו שבמשרד האוצר יושב שר-החקלאות האמיתי: לוי אשכול, שביהן בעת ובעונה אחת גם כראש המחלקת ההתיישבות וסוכנות. דיין יכול היה לעשות כמעשי כל קודמיו, ולהסתפק במעמד הרם של מיניסטר, מבלי שתהיה לו כל השפעה מעשית. אבל דיין רצה גם השפעה, ותיכנן בהירות רבה את צעדיו. הוא לא הסתער בהתקפה חזיתית, אלא, לפי שיטת הקרן הקיימת ("דונם פה ודונם פה"), ריכז בידי סמכויות קטנות, לאט-לאט, בזו אחר זו, עד שלא נותר בידי הסוכנות אף דונם של סמכות מעשית.

משה דיין הקים את המועצה לתיכנון חקלאי, אשר, בניגוד להרכב מועצות אחרות שהוקמו, השתמשה באמת בסמכויות שהוענקו לה. הוא הקים את המרכז לתיכנון חקלאי, והעמיד בראשו את איש-אמונו, גד יעקובי. בראש מינהל ההדרכה שהוקם, העמיד דיין את אלוף-מישנה אריאל עמיעד, שהיה יריבו האישי של רענן וייץ. כיום מנהל מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית.

מינהל מקרקעי ישראל נטל את כל תפקידיה של הקרן הקיימת, ונציגי-המים החל להיות הפוסק האחרון בכל הקשור להקצבות מים ליישובים. בזו אחר זו הוקמו עליידי משרד החקלאות מועצות לייצור ושיווק של התוצרת החקלאית: ירקות, פירות, הדריס, עופות, ביצים, חלב, כותנה, בוטנים, ענבים.

מחלקת ההתיישבות, אשר עד לפני שנים שלטה שלטון-בליימצרים על 420 יישובים חקי-איים - חלזה מלהחליט ומלהכריע, הפכה להיות גורם מינהלי מתווך. סמכויות הקצבת הקרקע והמים ניטלו ממנה. סמכויות לקביעת סוגי הגידולים וחלוקת מיכסות הגידולים בין היישובים השונים - ניטלו ממנה. הסמכויות לתיכנון והקמת יישובים חדשים ולהרחבת יישובים קיימים - ניטלו ממנה אף הן.

חבל הבשור - אתגר לדור

כדי רגב אחר רגב, גאל משה דיין את משרד-החקלאות. אבל מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית לא חלזה מלהתקיים, וכפי שהוכיח העולם הזה בכתבה קודמת,

אם כי עמיעד, בנו של קלינר, מותיקי החובות, הוא בודוד של רענן וייץ ושל אחיו שרון וייץ, בנו של יוסף וייץ, שהם גם קרובי משפחה של עוזי פינרמן, מזכיר תנועת המושבים.

אפילו המשיכה להתנפת. מחלקות חדשות, המכסות את כל שטחי הפעולה האפשריים בחק לאות, הוקמו במשרד-החקלאות, אבל אף מחלקה אחת לא בוטלה במחלקת ההתיישבות. מספר העובדים במשרד-החקלאות הגיע עתה ל-2500 איש, המקבלים 30 מיליון לירות לשנה כמשכורת. מחלקת ההתיישבות מפגרת אחרי משרד החקלאות רק במעט: מועסקים עלידה 2000 איש. אלה הם 2000 אומללים, היודעים כולם, מי בהכרה מלאה ומי בתת-ההכרה, כי הם מיותרים לגמרי, וכי הם רובצים למעמסה על המדינה. 400 מהם, עובדי מחלקת ההדרכה המיותרת, אומנם שבתו לפני כמה שבועות, אבל בשיחות אישיות אמרו רבים מהם: נכון, אנחנו מיותרים, אבל אי אפשר לנהוג בנו כמו בכושי שעשה את שלו ויכול כבר ללכת.

ראשי מחלקת ההתיישבות אינם חושבים שהם מיותרים. הם ממשיכים לדבר על ההתיישבות בגוף ראשון: אנחנו מקימים, אנחנו בונים, אנחנו מבססים. בוד-חות השנתיים, המורשים לוועד הפועל הציוני, מכריזה מחלקת ההתיישבות על תוכניות התיישבות גרנדיוזיות, וכי "מחלקת ההתיישבות החלה בתיכנון ובביצוע הלכה למעשה". אבל בוד-חות הביצוע מסופר על הקמת כמה מיבנים בכמה מושבים.

כזה היה, למשל, גורלה של תוכנית ההתיישבות בחבל הבשור. ביישובת מרכז מפא"י בשנת 1960, בעת הדיון על הרכיבים לפיתרון בעיית הדור הצעיר, הביא לוי אשכול, שר האוצר וראש מחלקת ההתיישבות, תוכנית להקמת 200 יישובים חקלאיים בחבל הבשור, מערבה לבאר-שבע, שבמרכזו תעמוד עיר קואופרטיבית. מרכז מפא"י אימץ פה אחד, כרגיל, את הצעתו של אשכול.

כעבור שתי שנות עבודת תיכנון מאומצת ומסורה, הביאה מחלקת ההתיישבות הצעה מפורטת להקמת 30 יישובים בחבל הבשור. הצעה נבדקה על-ידי מומחי משרד-החקלאות, ולאחר ויכוח חריף עם מחלקת ההתיישבות, הוחלט, בהתאם להצעת-פשרה של אשכול, כרגיל, להקים שישה יישובים.

לפני חודשיים הוקמו במקום שתי חוות חקלאיות. לא היו די מתיישבים שימלאו אפילו מושב אחד.

עובדות אלו לא הפריעו לרענן וייץ, מנהל מחלקת ההתיישבות, לכתוב בוד-ח שלו מלפני חודשיים, כי מחלקתו "עובדה הצעה להקמת 51 יישובים חדשים תוך ארבע השנים הקרו"בות... כבר הוחל בנטיעה, הבאת מים וסלילת כבישי-גישה לחלק מן היישובים החדשים". הוא גם יודע לספר על שני מושבים וקייבון אחד בחבל הבשור.

סוס קצר מאוד

נת 1963, לעומת זאת, היתה שנת "תוכנית הסוס", שהיתה, כדברי רענן וייץ, "מרכז פעילותה של מחלקת ההתיישבות" באותה שנה, ושנועדה לבצע את "היחוד הגלילי".

ואומנם, לפני שנתיים הונחה על שולחן הממשלה תוכנית, שהובאה על-ידי אשכול (שוב), לפיה יוקמו 42 יישובים חדשים בגליל המרכזי. משה דיין התנגד ודרש בדיקה נוספת של התוכנית, באומרו: "כולנו יודעים שגם היישובים הקיימים בגליל חיים בקושי, שעוקרים מטעים, שרוב האדמות אינן מתאימות".

מאז ועד היום הגישה מחלקת ההתיישבות של הסוכנות הצעות מפורטות להקמתם של

לא מובר בתוכנית זו על סוסים. זהו אחד משעשועי הלשון של אשכול, שקרא לתוכנית "סוס", מלשון סוף-כ"סוף.

עוזי פינרמן: מבט חדש לעבר מפא"י